

TİMURLULAR

Uluğ Bey'den Sonra Horasan'da
Hüküm Sürenler

Bâbü	853 (1449)
Mahmûd b. Bâbü	861 (1457)
Ebû Said	863 (1459)
Yâdigâr Muhammed	873 (1469)
Hüseyin Baykara	875 (1470)
Bediüzzaman	911-913 (1506-1507)

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmüddîn-i Şâmî, *Zafername* (nşr. F. Tauer), Prague 1937; Tâcû's-Selmânî, *Tarihname* (trc. İsmail Aka), Ankara 1988; R. G. de Clavijo, *Embassy to Tamerlane: 1403-1406* (trc. G. le Strange), London 1928; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-tevârih* (nşr. Seyyid Kemâl Hâc Seyyid Cevâdî), Tahran 1372 hş., I-II; a.mlf., *Mecmû'a*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 282; Bâbü, *Vekâyi'* (Arat), I-II; İbn Arabşah, *'Acâ'ibü'l-makdûr*, Kahire 1285; Şerefeddin, *Zafername* (Abbâsî), tür.yer.; Ahmed b. Hüseyin b. Ali Kâtib, *Târih-i Cedid-i Yezd* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1345 hş.; Ebû Bekr-i Tihriânî, *Kitâb-i Di-yârbakriyye* (nşr. Necati Lugal – Faruk Sümer), Ankara 1962-64, I-II; Abdürrezzâk es-Semerkan-dî, *Matla'-ı Sa'deyn* (nşr. Muhammed Şefî), La-hor 1946-49, I-II; Ca'fer b. Muhammed el-Hüsey-nî, *Târih-i Kebir*, St. Petersburg Public Library, Pers. now. seriya, nr. 201; a.e.: *Der Bericht über die nachfolger Timurs aus dem Ta'rih-i kabir des Ga'fari ibn Muḥammad al-Husaini* (trc. Abbas Zaryab), Mainz 1960; Câmî, *Nefehât*, tür.yer.; Devletşah, *Tezkire-i Devletşah* (trc. Necati Lugal), Ankara 1963-67, I-II; Abdullah Mervarid, *Şerefname*, İÜ Ktp., nr. F. 87; a.e. (trc. ve faksmile nşr. H. R. Roemer), Wiesbaden 1952; Mirhând, *Rauzatü's-şafâ*, tür.yer.; Hândmîr, *Habîbü's-siyer* (nşr. Celâleddin Hümmât), Tahran 1333 hş.; Nizâm-şâhî, *Târih-i Kutbî* (nşr. Mücâhid Hüseyin Zeydî), New Delhi 1965; Hasan b. Şehâbeddin Yezdî, *Câmî'u't-tevârih-i Hasenî*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4307; Muizzü'l-ensâb, British Museum, Or., nr. 467; Barthold, *İslâm Medeniyeti*, s. 126-128,

131, 142, 239; a.mlf., *Herât unter Husein Baiqara dem Timuriden*, Leipzig 1938; a.mlf., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* (haz. K. Yaşar Kopraman – İsmail Aka), Ankara 1975; a.mlf., *Uluğ Beg ve Zamanı* (trc. İsmail Aka), Ankara 1997; Muinüddîn-i Natanzî, *Müntehabü't-tevârih* (nşr. J. Aubin), Tahran 1336 hş.; Abdülhüseyin Nevâî, *Esnâd ve Mükâtebât-i Târihî-yi İran ez Tîmûr tâ Şâh İsmâ'il*, Tahran 1341 hş.; Aydın Sayılı, *Uluğ Bey ve Semerkand'daki İlim Faaliyeti Hakkında Gıyâsüddîn-i Kâşî'nin Mektubu*, Ankara 1960; B. Gray, *Persian Painting*, Geneva 1961; H. Gottfried, *Der Historische Gehalt des Nâma-yi Nâmi von Hondamir*, Göttingen 1968; Abdülhay Habîbî, *Hüner-i 'Ahd-i Timûriyân*, Tahran 1356 hş.; T. Allen, *Timurid Herat*, Wiesbaden 1983; B. S. Amoretti, "Religion in the Timurid and Safavid Periods", *CHIr.*, VI, 610-655; H. R. Roemer, "Timûr in Iran", a.e., VI, 42-97; a.mlf., "The Successors of Timûr", a.e., VI, 98-146; a.mlf., *Persien auf dem Weg in die Neuzeit: Iranische Geschichte von 1350-1750*, Beirut 1989; a.mlf., "Timurlular", *İA*, XII/1, s. 346-370; L. Golombek – D. Wilber, *The Timurid Architecture of Iran and Turan*, Princeton 1988; B. F. Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge 1989; a.mlf., "Family and Ruler in Timurid Historiography", *Studies on Central Asian History in Honor of Yuri Bregel* (ed. D. DeWeese), Bloomington 2001, s. 57-78; a.mlf., *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*, Cambridge 2007; a.mlf., "*Şâh Rukh*", *El²* (İng.), IX, 197-198; a.mlf., "Timûrids", a.e., X, 513-527; J. E. Woods, *The Timurid Dynasty*, Bloomington 1990; a.mlf., "Timur's Genealogy", *Intellectual Studies on Islam: Essays Written in Honor of Martin B. Dickson* (ed. M. M. Mazzaoui – V. B. Moreen), Salt Lake City 1990, s. 85-126; a.mlf., "The Rise of the Timurid Historiography", *JNES*, XLVI/2 (1987), s. 81-108; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991; a.mlf., *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara 1994; a.mlf., *Timurlular*, Ankara 1995; a.mlf., *Timurlular Devleti Tarihi*, Ankara 2010; a.mlf., "XV. Yüzyılın İlk Yansında Timurlular'da Ziraî ve Ticarî Faaliyetler", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 111-120; a.mlf., "*Şâhruh*", *DİA*,

XXXVIII, 293-295; *Timurid Art and Culture: Iran and Central Asia in the Fifteenth Century* (ed. L. Golombek – M. Subtelny), Leiden 1992; Shiro Ando, *Timuridische Emire Nach dem Mu'izz al-ansâb*, Berlin 1992; a.mlf., "The Shaykh al-Islâm as a Timurid Office: A Preliminary Study", *IS*, XXXIII/2-3 (1994), s. 253-280; a.mlf., "Die Timuridische Historiographie II", *Slr.*, XXIV (1995), s. 210-246; Hüseyin Mir Ca'ferî, *Târih-i Tahavvülât-i Siyâsi, İctimâ'î, İktisâdî ve Ferhengî-yi İran der Devre-i Timûriyân ve Türkmenân*, Tahran 1379 hş.; Hayrûnnisa Alan, *Bozkurdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, İstanbul 2007; M. E. Subtelny, *Timurids in Transition*, Leiden-Boston 2007; a.mlf., "Centralizing Reform and its Opponents in the Late Timurid Period", *Ir-S*, XXI/1-2 (1988), s. 123-151; Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ankara 2009; a.mlf., "Timurlu Siyaset (Devlet) Teorisi'nde Sultan", *TAD*, XXVIII/46 (2009), s. 231-247; a.mlf., "Türk Kültüründe 'Levirat' ve Timurlularda Uygulanışı", *Turkish Studies*, V/3 (2010), s. 2027-2058; W. Hinz, "Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tedkiki" (trc. M. Altay Köymen), *TTK Belleten*, VI/21-22 (1942), s. 85-120; F. Tauer, "Timurlular Devrinde Tarihçilik" (trc. Ahmet Ateş), a.e., XXIX/113 (1965), s. 49-69; M. Haidar, "The Sovereign in the Timurid State", *Turcica*, VIII/2, Paris 1976, s. 61-82; M. Rogers, "Centralization and Timurid Creativity", *OM*, XV [LXXVI/2] (1996), s. 533-550; Mustafa Kafalı, "Timur", *İA*, XII/1, s. 336-346; Halil İnalıcık, "Bayezid I", *DİA*, V, 231-234.

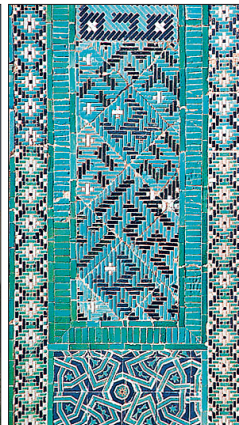
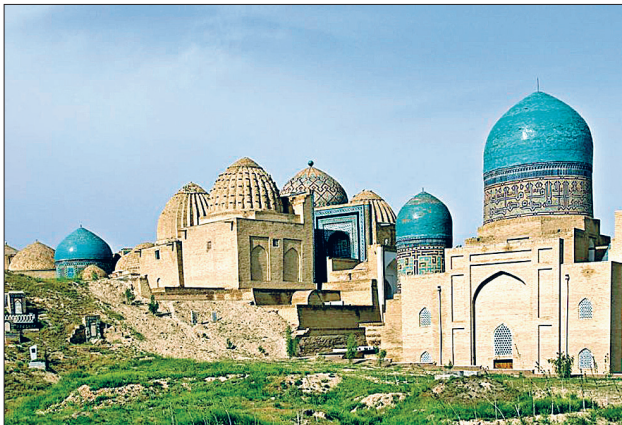

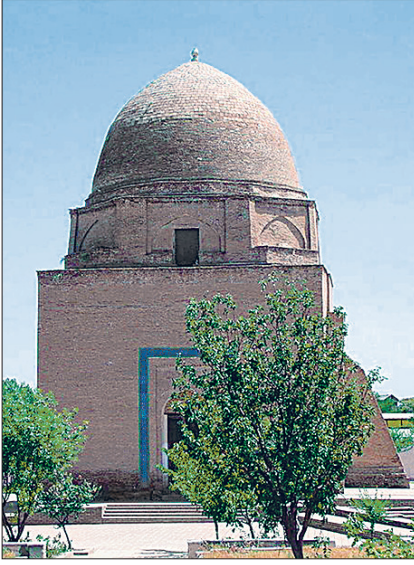
İSMAIL AKA

Timurlu Sanatı. XIV. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyılın başlarına kadar Orta Asya ve Doğu İran topraklarıyla bugünkü Afganistan'ı içine alan sahada Timurlular önemli sanat faaliyetleri meydana getirmiştir. Bilhassa mimari ve kitap sanatları olarak da minyatürün değer kazandığı Timurlu devri sanatı İran, Orta Asya, Afganistan ve hatta Bâbürlüler devrinde Hint İslâm sanatının gelişmesinde rol oynamıştır. İslâm sanatı bakımından önemli eserlerin meydana getirildiği bu dönem içinde tam bir merkezlikten bahsetmek mümkün olmasa bile Timurlular devri sanatı, mahallî farklılıkların bir bütün meydana getirecek biçimde bir araya getirilmeye çalışıldığı geniş kapsamlı bir sentez teşkil etmesiyle dikkat çekmektedir. Göz alıcı eserlerin yapıldığı yerler arasında Timurlu sanatının genel anlayışı çerçevesinde ayrı ve bağımsız tavırlar gösteren sanat merkezleri doğmuştur. Böylece Semerkant, Herat ve bir ölçüde Şiraz değişik tutumların sergilendiği sanat merkezleri haline gelmiştir.

Başşehir Semerkant'ta İran ve Orta Asyalı sanatçıların yanı sıra Hindistan, Anadolu ve Suriye'den getirilmiş sanatçılar da bulunuyordu. Timur devrinde yegâne sanat merkezi olan Semerkant önemli eser-

Semerkant'ta Şâh-ı Zinde yapılar topluluğundan bir grup ile bu yapılardan bir çini detayı

Ruhâbâd Türbesi – Semerkant

lerle donatılmıştır. Timurlu sanatının ikinci parlak devri Timur'un küçük oğlu Şâhruh'un tahta çıkışıyla başlar ve onun hâkimiyeti boyunca devam eder. Şâhruh dönemi Timurlular'ın siyasal, kültürel ve sanat faaliyetleri açısından en güçlü devridir. Zira Şâhruh'un bizzat kendisi ve hanımı Gevher Şad başta olmak üzere oğulları dönemin önde gelen sanat hâmleri durumundadır. Şâhruh'un oğulları arasında özellikle babasının nâibi sıfatıyla Semerkant'ta otuz sekiz yıl hüküm süren Uluğ Bey ve Herat'ta babasına yardım eden Gıyâseddin Baysungur önde gelmektedir. Şâhruh devrinde başşehir hükümdarın daha önce nâib olarak bulunduğu Herat'a nakledilmişse de Uluğ Bey, Timurlular'ın bu gözde şehrinin itibarını sürdürmesine destek olmuştur. Şâhruh ve Uluğ Bey'in vefatının ardından meydana gelen karışıklıklar yüzünden duraklama geçiren sanat faaliyetleri Semerkant'ta Sultan Ebû Said Mirza Han ve Herat'ta Hüseyin Baykara devrinde yeniden canlanmıştır. Hüseyin Baykara'nın ölümünden sonra oğulları Muzaffer Hüseyin Mirza ile Bediüzzaman'ın ortak döneminde devletin varlığı son bulmuştur. Ancak Timurlu Bâbürlüler Hindistan'da, Safevîler İran'da bu devrin izlerini sürdürerek sanatta yeni gelişmeleri gerçekleştirmişlerdir.

Mimari. Timurlu mimarisi kendine has özellikleri hemen teşhis edilebilen bir yapıya sahiptir. Orta Asya ve İran'da daha önceki devirlerde hüküm süren devletle-

rin sanatlarından etkilenen Timurlu mimarisi bilhassa geniş külliyele oluşturan eserleriyle tanınmaktadır. Genelde türbe, mescid ve medrese, dergâh gibi bölümleri iç içe barındıran bu eserlerin başta gelen özelliklerinden biri önceki dönemlere göre çok daha fazla sırlı tuğla, mozaik ve çinilerle renkli ve zengin biçimde tezeyn edilmiş olması, bunun dışında yüksek kasnaklar üzerinde yer alan soğan biçiminde gösterişli dış kubbe ve içerideki yüksek iç kubbeden meydana gelen kubbe sisteminin Timurlular'a has bir özellik kazanmasıdır.

Timurlu mimarisi içinde hiç şüphesiz ilk sırada gelen yapılar türbelerdir. Timurlu türbe mimarisinin en erken ve muhteşem örneklerini barındıran Semerkant'taki Şâh-ı Zinde Külliyesi, Timurlular'dan bazı önemli kişilerin türbelerini barındırmaktadır. Kusem b. Abbas'ın türbesi etrafında teşekkül etmiş olan türbeler, mescidler ve medreselerden oluşan bu külliye 1371-1436 yılları arasında mimari faaliyete sahne olmuştur; zengin mozaik ve sırlı çiniler, aynı zamanda yaygın biçimde kullanılan sırlı tuğla tezyinatıyla göz alan yüksek kasnaklı türbeleriyle meşhurdur. Külliye de yer alan taçkapılar, Timurlu mimarisinin büyük ehemmiyet verdiği bu mimari elemanın en güzel örnekleri arasında yer almaktadır (bk. ŞÂH-ı ZİNDE). Semerkant'ta 1380-1390 yıllarına tarihlenen Ruhâbâd Türbesi kare planlı bir alt mekân üzerinde sekizgen tamburun taşıdığı bir kubbeyle örtülmüştür. Timur'un hâkimiyeti esnasında yapılan türbe ve ona bağlı mimari bölümlerden meydana gelen eserlerin en meşhuru Gûr-ı Emîr'dir. Külliye hankah, medrese, türbe ve değişik bölümlerden oluşan bir bütündür. İlk inşasına 1399'da başlanmıştır. Timur'un gözde torunu Muhammed Mirza'nın naaşının defnedilmesi için

bir türbe inşa edilmesine Timur'un emriyle 1404 yılında karar verilmiştir. Timurlu hânedanından en önemli kişilere ait kabirlerin bulunduğu türbeye 1405'teki vefatının ardından Timur'un naaşı da gömülmüştür. Türbede ayrıca Timur'un oğulları Miran Şah ve Şâhruh ile birlikte diğer iki torunu Pîr Muhammed Mirza ve Uluğ Bey, hocası Aziz Nur Seyyid Bereke gömülmüştür (bk. GÛR-ı EMİR). Timur'un Hindistan seferini ebedileştirmek için bir meşhed olarak yaptırdığı Bîbî Hanım Camii (1399-1405) yüksek kubbeleri, eyvanları, diğer mimari elemanları ve muhteşem tezyinî çini kalıntılarıyla göz dolduran bir yapıdır (bk. BÎBÎ HANIM CAMİİ).

Semerkant'ta 1417'de Uluğ Bey tarafından inşası başlatılan ve 1420'de tamamlanan, o zamanlar bir külliye teşkil ettiği bilinen medrese İslâm mimarisinde müstesna bir yere sahiptir. Dört eyvanlı medrese planına uyularak yapılan bina, Uluğ Bey'in 1417'de Buhara'da inşa ettirdiği başka bir medrese örnek alınıp yapılmıştır. Binanın köşelerindeki kubbeli dershanelerin teşkil edilişi ve devâsâ ölçülerdeki cümle kapısı, köşelerinde bulunan minarelerle ihtişamlı bir görünüme sahip olan binanın göz alıcı çini mozaik tezyinatı da istisnâi hususiyetler göstermektedir. Uluğ Bey'in Semerkant'ta yaptırdığı eserler arasında 1409 tarihli rasathâne de önemli ilmi faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir yapıdır.

Gevher Şad tarafından Meşhed'de mimar Kivâmüddin b. Zeynüddin Şirâzî'ye inşa ettirilen Gevher Şad Camii 821'de (1418) tamamlanmıştır. Dört eyvanlı cami bir türbe ile ilişkili olarak yapılmıştır. Zengin mozaik çini ve sırlı tezyinata sahip caminin kible önü mekânını örten kubbesi ve kible eyvanı büyük ölçüleriyle ihtişamlı görünmektedir (bk. MEŞHED ULUCAMİİ).

Gûr-ı Emîr'den bazı süsleme detayları

TİMURLULAR

Bibi Hanım
Camii,
Medrese
ve Türbesi'nin
genel
görünüşü –
Semerkant

Gevher Şad'ın aynı mimara yaptırdığı diğer bir âbidevi eser olan Gazurgâh Herat'tadır ve Pîr-i Herat (Abdullah-ı Ensârî) Türbesi'yle irtibat halinde mescid ve dergâhtan meydana gelmektedir. Dört eyvanlı medrese planından ilham alınarak düzenlenen bina 829'da (1426) tamamlanmış olup alışılmışın dışında bir mimari tertibatı vardır. Yüksek bir cümle kapısı bulunan eserde zengin mozaik çini tezyinata rastlanmaktadır. Herat'ta Gevher Şad tarafından Kivâmuddin Şîrâzî'ye yaptırılan diğer bir eser de Gevher Şad Medresesi'dir (1434). Bugün harap haldeki dört eyvanlı medresede bir türbeye de yer verilmiştir. Gevher Şad ve Sultan Şâhruh'un oğlu Gıyâseddin Baysungur burada defnedilmiştir. Şâhruh devri mimarisinin en önemli yapılarından biri de dört eyvanlı planı ile değerli bir eser kabul edilen Hargird'deki Gıyâsiyye Medresesi'dir (1438-1445).

Anav'da Cemâleddin Külliyesi (1452-1456) Timurlu mimarisinde son dönemin en önemli eserlerinden biridir. Günümüzde iyice harap durumda bulunan külliye özellikle caminin örtü sistemi ve cephe düzenlemesiyle dikkat çekicidir. 864 (1460) yılından sonra inşa edilmesi muhtemel Belh'teki Ebû Nasr Farsa Külliyesi de Timurlu geleneğine bağlı kalan bir eserdir. Timurlu mimarisinin son devrinin dikkate değer eserlerinden biri olan Semerkant'taki İşrethâne, Sultan Ebû Said'in hanımlarından biri tarafından sülâlenin kadınlarının defnedilmesi için yaptırılmış bir türbedir (1460-1464). Bu eser, merkezî bir kare orta mekân ve ona bağlanan dikdörtgen biçiminde iki yan mekândan meydana gelmekte, orta mekânın üstünde Timurlu geleneğine uygun yüksek kasnaklı kubbe yer almaktadır. Yüksek cümle kapısıyla da dikkat çeken binanın orta mekânına bağlanan yan kısımlardan biri mescid, diğeri miyanhânedir. Boyalı stuko tez-

zinata sahip yapının dikkate değer özelliği çeşitli kemerler ve bunları taşıyan desteklerle sağlanan farklı mimari örtü sistemidir. Hemen hemen aynı tarihe ait olması muhtemel Semerkant'taki Aksaray ismiyle tanınan çokgen planlı türbenin de benzeri bir örtüsü vardır. 1460-1502 yılları arasında inşa edilen Gazne'deki Uluğ Bey oğlu Abdürrezzâk Türbesi bir orta mekân ve ona bağlanan yan ve köşe mekânlarıyla Tac Mahal'in öncüsüdür.

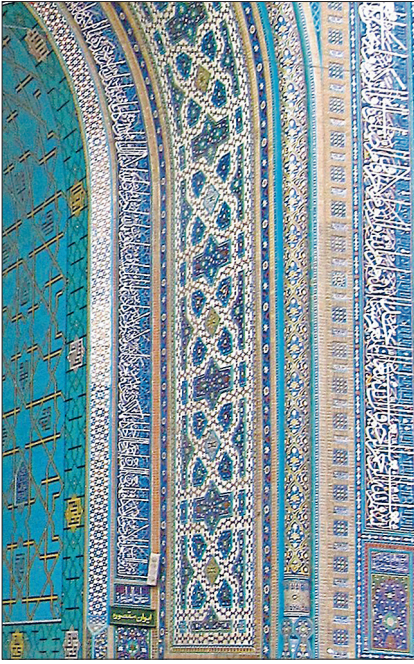
Timurlu sarayları hakkında tarihî kayıtlarda ve seyahatnâmelerde çeşitli bilgilere rastlanmaktadır. Bunlar arasında Timur'un Semerkant ve civarında yaptırdığı, Gök Saray adıyla anılan dört katlı köşk, Bağ-ı Dilgüşâ adlı bahçede bulunan büyük köşkle birlikte Nakş-i Cihân, Bağ-ı Çenâr, Bağ-ı Şimâl ve Bağ-ı Bihişt ile Semerkant çevresinde Keş'te Şehrisebz'deki saray hakkında bilgi edinilebilmektedir. Şehrisebz'deki sarayın kalıntıları halen mevcut olup saraya ait bir eyvan kemeriyle birlikte ayakta. Tuğladan yapılan eyvanın

sırlı tuğla ve çini mozaik tezyinatı göz alıcıdır ve Timurlu saraylarının da kamu binaları ve türbeler gibi tezyin edildiğini göstermektedir. Tarihî kayıtlarda adı geçen diğer bir saray Uluğ Bey'in, Semerkant'ta yaptırdığı Bağımeşdan içinde yer alan ve Çihilsütun ismiyle bilinen köşküdür.

Mimari Tezyinat, Hat, Minyatür ve El Sanatları. Timurlular, bölgenin mimari geleneğinde önemli bir yeri olan tuğla malzemeyle inşa ettikleri yapıları değişik tekniklerle üretilmiş çini ve sırlı tuğlalarla süslemiştir. Mozaik çinilerle birlikte sır altı ve sır üstü tekniğiyle yapılmış parça, levha ve pano çiniler yaygın olmakla birlikte kalıplanmış ve sırlanmış küçük ve büyük parça tuğlalar da tezyinata büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Kullanılan çini ve sırlı tuğla malzemeye bağlı şekilde çok renkli bir tezyinat gösteren Timurlu mimari eserlerinde kompozisyonların esasını bitki, yazı ve geometrik motifler teşkil etmektedir. Bunun yanında din dışı binalarda minyatür benzeri resimlere de yer verildiği anlaşılmaktadır. Timurlu mimarisinin bina içlerinde stuko süslemeler de kullanılmıştır. Yapılar zengin renkli boya ve kalem işi tezyinata sahiptir. Hemen hemen bütün mimari eserlerin en önemli tezyinî elemanı olan hat örnekleri başta küfî değişik tarzlarda yazılmıştır. Hattatlığa büyük değer veren Timurlu hânedanı içindeki birçok şahsiyetin bizzat hattat olması dikkat çekicidir. Özellikle Timur'un torunu ve Şâhruh'un oğlu Baysungur'un yazdığı bilinen hat örnekleri bugüne ulaşmasa da kaynaklarda bunlardan övgüyle söz edilmekte, onun hattatlığa ve minyatür sanatına ilgi duyarak nakkaş ve hattatlara başkan-

Timur'un
Şehrisebz'deki
sarayının
sağlam kalan
eyvan kemeri

Meşhed Ulucami taçkapısının çini süslemelerinden bir detay

lık yaptığı kaydedilmektedir. Kaynaklarda adı geçen diğer bir hattat İbrâhim b. Şâhruh Sultan'dır. Tarihî kayıtlarda zikredilen birçok hattat arasında özellikle Baysungur'un emrinde çalışan Ca'fer-i Tebrîzî hem hattat hem Mirza'nın kurduğu kitap atölyesinin âmiri sıfatıyla dikkat çekmektedir. Diğer bir hattat olarak Herat'ta Hüseyin Baykara'nın sarayında çalışan Mîr Ali Meşhedî ön plana çıkmaktadır.

Timur devrine ve Timur'a atfedilebilecek örnek pek bulunmasa da Timur'un resim ve minyatüre âlaka duyduğu bilinmektedir. O dönemde yapılmış bazı türbelerde rastlanan manzara resimleriyle birlikte tarihî kayıtlarda Timur'un Bağ-ı Şimâl, Bağ-ı Dilgüşâ köşklerinin resimlerle tezyin edildiğinin bildirilmesi önem taşımaktadır. Saraylarda mevcut resimlerin Timur'un kendisinin, oğullarının, hanımlarının, askerleri ve silâh arkadaşlarının portrelerini, savaşlarını ve aldığı şehirleri gösterdiği anlaşılmaktadır. Bağ-ı Dilgüşâ'daki resimlerin özellikle Hindistan seferi için yapıldığı kesinlikle bilinmektedir. Bu resimleri çizen kişinin Bağdat'tan getirilen Abdülhay Hâce adlı bir minyatürcü olduğu ve Timur'un hizmetinde faaliyet gösteren atölyenin başında bulunduğu tesbit

edilmektedir. Minyatür sanatının en güçlü devri Şâhruh'un hâkimiyetine rastlamaktadır. Başşehir Herat'ta kendisine ait kitap yazma ve resimleme atölyesi olduğu gibi oğlu Baysungur'un da kendi idaresi altında nakkaşlar ve hattatlardan müteşekkil bir atölyesi vardı. Herat'taki bu faaliyet yanında Şiraz'da önce Timur'un torunlarından İskender Sultan'ın, daha sonra diğer torunu İbrâhim Sultan'ın yönetiminde bir atölye mevcuttu. Bu şehirlerdeki minyatür okullarından Şiraz'ın daha serbest ve şahsî anlayışına karşı Herat resmî ve ciddi bir ifade biçimini kabul etmişti. Herat'ta da iki atölyenin birbirinden farklı anlayışları ortaya koyduğu eserlerden anlaşılmaktadır. 1434'te Baysungur'un vefatı üzerine emrinde çalışan nakkaş ve hattatlar dağılmış, bir kısmı Semerkant'a Uluğ Bey'in yanına gitmiştir. Bu devirde faal olduğu tarihi kayıtlarda bildirilen hattat ve nakkaşlar arasında Emîr Şâhî, Gıyâseddin Nakkaş, Mevlânâ Halîl (Emîr Halîl) ve Sultan Ali Bâverdi'nin isimleri öne çıkmaktadır. Çok istisnâ bir sanatkâr diye nitelenen Mevlânâ Halîl ile 1420-1423 Çin sefâret heyetinde yer alan ve gördüklerini resmetmesi istenen Gıyâseddin'in mevki-leri dikkat çekmektedir. Timurlu minyatür sanatının son parlak devri, XV. yüzyılın son çeyreğinde Hüseyin Baykara'nın idaresi altında Herat'ta ortaya çıkmış olup İslâm ve İran minyatürünün en meşhur sanatkârlarından biri sayılan Bihzâd'ın ismiyle bütünlük arz etmektedir. 1467'den itibaren faal olduğu bilinen Bihzâd, Timurlular'ın yıkılışının ardından Safevîler'in hizmetine girmiş, Timurlu minyatür anlayışını bu hânedana naklederek çok önemli bir görev ifa etmiştir. Önceleri Celâyirîler'den gelen etkilerle teşekkül edilen Timurlu minyatür sanatı, XV. yüzyılın ilk çeyreğinde Çin'le artan münasebetler dolayısıyla Çin resminden de tesirler almış ve yeni bir sentez ortaya çıkmıştır. Bihzâd'ın tem-

silciliğini yaptığı son dönemde bütün bu etkilerle ve onun kendi şahsî tutumuyla farklı bir üslûp doğmuştur. Orta Asya şahsiyetinin daima kendini hissettirdiği Timurlu minyatürleri şiir sanatının önemli ölçüde etkisine açık kalmış olup sûfî kaynaklı mistik bir ifadeciliği benimsemiştir. Bu devirde nisbeten daha dünyevî bir hususiyet kazanmakla beraber Timurlu minyatürlerinde ifade edilen âlem görünmeyen âlemin hayalinden başka bir şey değildir.

Timurlu halı ve kumaşları hakkında bir fikir ileri sürmek çok zordur. Ancak bu sanat kollarında da faaliyette bulunduğu ve güzel örneklerin ele alındığı minyatürlerden anlaşılmaktadır. Halıcılıkta önceki geometrik süslemeler ve motiflerin hâkim olduğu, küfî kitâbeli bordürlerle desteklenen halıların yerine XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bitki ve kıvrımlı dal motiflerinin yer aldığı bir başka uygulamaya geçildiği görülmektedir. Minyatür sanatından önemli ölçüde tesirler alan son devir halıları Safevî halıcılığı için önemli bir çıkış noktası teşkil etmiştir. Timurlu metal sanatı da güzel örneklerle temsil edilmektedir. Çin etkilerinin açıkça belli olduğu bir grup metal eserle birlikte bilhassa dökme pirinç kaplar Timurlu anlayışını aksettirmektedir. Dökme pirinç kaplar üzerinde mevcut bitki ve geometrik süslemelerle beraber kullanılan yazı örnekleri Timurlu tezyini anlayışına çok uygun bir karakter göstermekte ve yazılarda üstünde bulunduğu kabin görevi hakkında bilgi verildiği gibi şiirlerden alınan ibarelerle birlikte mistik ifadelerle de rastlanmaktadır. Çini ve sırlı tuğla tekniklerinde çok ilerlemiş bulunan Timurlu sanat ortamında seramiklerin de önemli bir yer işgal ettiği muhakkaktır. Fakat elde mevcut sınırlı miktardaki eserlerden ancak XV. yüzyılda Çin etkisiyle yapılan seramiklerle ilgili bilgi edinilebilmektedir.

Semerkant'ta Isrethâne'nin kalıntıları

TİMURLULAR

BİBLİYOGRAFYA :

L. Binyon v.dğr., *Persian Miniature Painting*, New York, ts. (Dover Publication), s. 49-61; R. Byron, "Timurid Monuments in Afghanistan", *3rd International Congress of Iranian Art and Archaeology*, Leningrad 1935, s. 34-38; a.mlf., "Timurid Architecture", *A Survey of Persian Art* (ed. A. U. Pope – Ph. Ackerman), Tehran 1977, II, 1119-1164; S. N. Polupanov, *Arkhitekturnye Pamiatniki Samarkanda*, Moskva 1948; E. Kühnel, *Doğu İslâm Memlekelerinde Minyatür* (trc. Suut Kemal Yetkin – Melahat Özgü), Ankara 1952, tür.yer.; a.mlf., "Die Baysonghar-Handschrift der Islamischer Kunstabteilung", *Jahrbuch der Königlich Preussischer Kunstmuseen*, LII, Berlin 1931, s. 135-152; I. V. Stchoukine, *Les peintures des manuscrits timurids*, Paris 1954; R. Pinder-Wilson, *Persian Painting of the Fifteenth Century*, London 1958; a.mlf., "Timurid Architecture", *CHlR.*, VI, 728-759; G. A. Pugachenkova, *Semerkand-Buhara*, Moskva 1961; a.mlf., *Chefs-d'oeuvre d'architecture de l'Asie centrale: XIVe-XVe siècle*, Paris 1981; a.mlf., "The Architecture of Central Asia at the Time of Timurids", *Afghanistan*, XXII/3-4, Kabil 1970, s. 15-27; K. A. Shakurin, "Eshcherieraz o porabeni Timura", *Materialni po İstoriü Uzbekistana*, Tashkent 1963, s. 114-122; D. Hill – O. Grabber, *Islamic Architecture and Its Decoration*, Chicago 1964, tür.yer.; lu. Z. Shvab, "K istorii slozheniia severnoi gruppi ansamblia Shahki-zinda", *İstoriia Material'noi Kulturi Uzbekistana*, Tashkent 1964, s. 139-154; a.mlf. – N. B. Nemtseva, *Ansambl Shahkh-i Zinda*, Tashkent 1979; T. W. Arnold, *Painting in Islam*, New York 1965, tür.yer.; I. E. Pletnev, "Formirovaniia slozhinikh arkhitekturnikh kompleksov u mavzoleev Qusam ibn Abbasi i Gur Emir", *Materiali i issledovaniia po istorii i restauratsii arkhitekturnikh pamiatnikov materialnoi kulturi*, Tashkent 1967, s. 43-62; C. P. Haase, "Timuridische Baukunst", *Westturkestan Referate zur Turkologischen Exkursion 1966*, Hamburg 1968, I, 120-159; H. Liele, "Das Observatorium Ulugh Beys in Semerkand", a.e., I, 160-164; Y. N. Aleskerov – G. I. Babacanova, *Samarkand*, Samarkand 1970; Y. Aleskerov – I. Oumniakov, *Samarkand: Guide illustré*, Moskva 1973; B. N. Zasyppkin, "Voprosy izuchenii i restavratsii ansamblia Shahki-Zinda", *Zodchestvo Uzbekistana*, Tashkent 1970, II, 72-108; D. Brandenburg, *Samarkand*, Berlin 1972; E. Knobloch, *Beyond the Oxus, Archeology, Art and Architecture of Central Asia*, London 1972, tür.yer.; Nosratallah Meshkati, *A List of the Historical Sites and Ancient Monuments of Iran* (trc. H. A. S. Pessyan), [baskı yeri ve tarihi yok], tür.yer.; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1980; T. Allen, *A Catalogue of the Toponyms and Monuments of Timurid Herat*, Cambridge 1981; L. Golombek, "From Tamerlan to the Taj Mahal", *Essays in Islamic Art and Architecture in Honor of Katharina Otto Dorn* (ed. Abbas Darneshvari), Malibu 1982, s. 43-50; a.mlf., "Timurids", *El²* (İng.), X, 519-523; a.mlf. – D. Wilber, *The Timurid Architecture of Iran and Turan*, Princeton 1988, I-II; L. P. Elwell-Sutton, "A Royal Timurid Nativity Book", *Logos Islamikos: Studia Islamica in Honorem Georgii Michaelis Wickens* (ed. R. M. Savory – D. A. Agius), Toronto 1984, s. 119-136; *Architecture of the Islamic World* (ed. G. Mitchell), London 1984, tür.yer.; Suut Kemal Yetkin, *İslâm Ülkelerinde Sanat*, İstanbul 1984, s. 52-54, 81-83, 96-97, 164-167, 196-197; J. Hoag, *Islam*, Stuttgart 1986, s. 137-151; F. Spuhler, "Carpets and Textiles", *CHlR.*, VI, 698-728; B. Gray, "The Pictorial Art in the Timurid Period", a.e., VI, 843-877; a.mlf., "Painting under the Timurids", *Journal of the Iran Society*, I (1950), s. 23-29; A. P. Kolbincev – L. Y. Mankobs-kaya, *Po Drevnim Groda Uzbekistana*, Moskva 1988; T. W. Lentz – G. D. Lowry, *Timur and Princely Vision: Persian Art and Culture in the Fifteenth Century*, Los Angeles 1989; Z. Schubert-Soldern, "Das Grab Timur in Samarkand", *OA*, I (1911), s. 131-139; N. A. Nemtseva, "The Origins and Architectural Development of the Shah-i Zinda", *Iran*, XV, London 1977, s. 51-73; B. Brentjes, "Grabungen am 'Schah-i Sinda' im Samarkand", *Das Altertum*, XXIV, Berlin 1978, s. 95-96; J. Feeney, "Memories of Samarkand", *Saudi Aramco World*, XXXV/4, Houston 1984, s. 34-41; J. Lawton, "The Golden Road", a.e., XXXIX/4 (1988), s. 27-35.

A. ENGİN BEKSAÇ

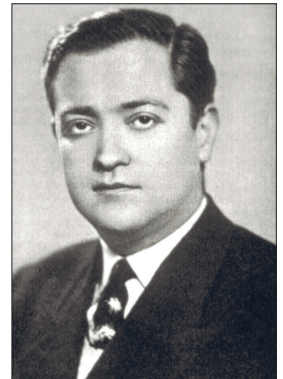
TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1925-1982)

Türk dili bilgini, yazar.

Kilis'te doğdu, Kara Timurtaş Paşa to-runlarından Avukat Kadri Bey'in oğludur. İlk öğrenimini Kilis'te yaptı. 1942'de İstanbul Kabataş Lisesi'nden, 1946'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. *Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i* adlı çalışmasıyla doktorasını verdi ve aynı bölümde asistanlığa tayin edildi (1950). 1954-1956 yıllarında Paris'te Bibliothèque Nationale'deki Türkçe yazmalar üzerinde araştırmalarda bulundu. Dönüşünde *Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerinde Gramer Araştırmaları* adlı teziyle doçent oldu (1959). Bu arada Osmanlı Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi'yle ilgili ders kitapları hazırladı. *Osmanlıca Grameri* adlı çalışmasıyla profesörlüğe yükseltildi (1967). Edebiyat Fakültesi'nde Türk dilinin tarihî dönemlerine ait dersleriyle birlikte İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü, Yüksek Öğretmen Okulu ve Türk Müsiki Devlet Konservatuarı'nda Türk dili ve edebiyatı dersleri verdi; çeşitli dergilerle bazı gazetelerde yazılar yazdı. Türk Kültür Ocağı, Muallimler Birliği, Kilis Kültür ve Dayanışma Derneği başkanlığı yaptı; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer aldı; Türkiye Enstitüsü müdür yardımcılığı görevinde bulundu. Millî Eğitim Bakanlığı'nın 1000 Temel Eser Serisi ile Kültür Bakanlığı'nın çeşitli yayın komisyonlarında çalıştı. Demirtaş olan soyadını 1953'te Timurtaş olarak değiştiren

Faruk Kadri Timurtaş 25 Ocak 1982'de geçirdiği kısmî bir felcin ardından 4 Temmuz 1982'de vefat etti; Edirnekapi'da Sakızağacı Şehitliği'ne defnedildi.

Kültürlü bir aileden gelen Timurtaş küçük yaştan itibaren babasından faydalanmış, daha sonra Kilis'in tanınmış âlimlerinden Şeyh Vâkîf Efendi ile Hacı Mustafa Efendi'den dinî ve tasavvufî bilgilerle Farsça dersleri almıştır. Lise yıllarında Hatemi Seniî Sarp'tan felsefe, mantık ve sosyoloji; Hıfzı Tevfik Gönensay, Faruk Nafiz Çamlıbel ve Nihad Sâmi Banarlı'dan edebiyat okumuştur. *Hisar, İstanbul, İstanbul Şehremâneti, Şarkiyat Mecmuası, Türk Yurdu, Türkiye Mecmuası, Tercüman ve Son Havadis* gibi gazete ve dergilerde Türk dili, Türk edebiyatı, millî kültür ve ülke meseleleri üzerine birçok yazı yazmış, özellikle eski Türk kültürünün genç nesillere tanıtılması ve aktarılması yolunda gayret göstermiştir. Türkçe'nin yozlaşması ve fakirleşmesine karşı çıkmış, bu konuda yazılar yazmış, konferanslar vermiş, o dönemde belli bir zihniyetin yönetiminde olan Türk Dil Kurumu yerine tarafsız bir dil akademisinin kurulması için mücadele etmiştir. Bunun yanında millî, dinî ve kültürel değerlerin yaşatılması yolunda yazılar kaleme almış, bu doğrultuda zaman zaman bir kısım yazarlarla polemiklere girmiştir. Faruk Kadri Timurtaş'ın asıl değeri bir ilim adamı olması kadar bir fikir ve dava adamı olmasından, ilme, kültüre, töreye, örf, ahlâk ve dine dayalı bir milliyetçilik anlayışını savunmasından kaynaklanmaktadır. Lise yıllarından itibaren hece ve aruz vezniyle şiirleri yayımlanmış olmasına rağmen sonraki yıllarda şiiri bırakarak bir kısım denemelerle sanat, edebiyat, dil ve kültür meseleleri üzerinde yorumlar yapmış, farklı görüşler ile sürmüştür. Türk edebiyatının eski dönemlerinden başlayan ve 1970'lerin aktüel sorunlarına kadar uzanan ilgi alanı ye-

Faruk Kadri
Timurtaş